

USMON G'OZIY VA UNING BOSHQARUVI

Ergasheva Shahnoza

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat Pedagogika univesiteti Tarix fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur mavzu Usmoniylar imperiyasining asoschisi Usmon G'ozii va uning boshqaruvi davriga bag'ishlangan. Unda Usmon G'ozining siyosiy yetakchilik fazilatlarini, harbiy yurishlari, hududiy kengayishdagi roli hamda davlat boshqaruvini shakllantirishdagi xizmatlari yoritiladi. Shuningdek, uning adolatli boshqaruvi, islomiy qadriyatlarga asoslangan siyosati va mahalliy aholi bilan munosabatlaridagi mo'tadil yondashuvi tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Kichik Osiyo, Bolqon, Yevropa, Kavkaz, Usmon I, Usmonli Turkiyasi, beylik, O'rxon, Ertug'ul, Shayx Edebali, tarixchilar, Vizantiya, ipak yo'li.*

Annotation: *This article is dedicated to Osman Gazi, the founder of the Ottoman Empire, and his period of rule. It highlights Osman Gazi's political leadership qualities, military campaigns, his role in territorial expansion, and his contributions to the formation of state governance. Additionally, it analyzes his just administration, policies based on Islamic values, and his moderate approach in relations with the local population.*

Key words: *Asia Minor, Balkans, Europe, Caucasus, Ottoman, Ottoman Turkey, principality, Orkhan, Ertugrul, Sheikh Edebali, historians, Byzantium, Silk Road.*

Usmoniylar hududiga Kichik Osiyo, Bolqon, Sharqiy Yevropa, Yaqin Sharq, Shimoliy Afrika, qisman Kavkaz va Qrimda hukmronlik qilayotgan turk sultonlari sulolasi edi. Usmoniylar 1299-1922-yillarda hukmronlik qilgan. Sulola nomi uning asoschisi Usmon I ibn Erto'g'ul nomidan olingan. Movorounnahr va Xurosonda yashovchi og'uz turklarning kay (kayi) urug'iga mansub qavm Erto'g'ul boshchiligida XIII asr 20-yillari mo'g'ullar istilosi davrida Kichik Osiyoga borib o'rtnashib qolishadi. Ular saljuqiylarning Ko'niya sultonligi hududiga borib o'rtnashadi va Saljuqiylar kuchsizlanib qolgach, beylik mustqail davlatga aylanadi. Erto'g'ul beklik boshqaruvini 1281- yilda o'g'li Usmon I G'oziyga topshiradi. Bu beklik 1299-yilda o'zini Kafadar, mustaqil davlat deb e'lon qiladi.[1]

Keyinchalik bu davlat turk sultonligi nomi bilan dunyoga tanilib, o'rta asrlarda jahondagi qudratli davlatlardan biriga aylangan. Usmon I shaxsiyati "Usmonli Turkular" boshqaruvida muhim ahamiyatga ega bo'lib, yuqorida aytilganidek u Usmonli Turkiyasi asoschisi bo'lib, uning tug'ilishi haqida quyidagi ma'lumotlar mavjuddir. 1254-1258-yillar orasi Söğüt, Söğüt uch beyligi, Ko'niya sultonligida - deb keltiriladi manbalarda. Usmon ismining kelib chiqishi borasida ba'zi qarashlar mavjud. Ba'zi olimlar, Usmonning asl ismi turkcha, ehtimol Atman yoki Ataman bo'lgan va keyinchalik arabcha Usmon nomiga o'zgartirilgan deb ta'kidlaydilar. Eng

qadimgi Vizantiya manbalari, jumladan, Usmonning zamondoshi Jorj Paximeres uning ismini Atuman (Atman) yoki Atmān (Atman) deb yozgan bo'lsa, yunoncha manbalarda muntazam ravishda arabcha Usmon (Usmon) va turkcha ko'rinishini beradi. (Usmon) th, yoki t bilan. Uni tilga olgan ilk arab manbasi, masalan, th emas, balki bir misolda t deb yozgan. Shunday qilib, Usmon o'z hayotida keyinroq obro'lir oq musulmon ismini qabul qilgan bo'lishi mumkin. Usmonning taxtga kelishida an'analar muhim rol o'ynagan.

Ko'pgina ko'chmanchi qabilalarga xos bo'lgan an'anaga ko'ra, rahbar qabila zodagonlari kengashi tomonidan tasdiqlangan. Hatto Usmonning o'g'li ham bu jarayondan o'tgan. Hokimiyatning Ertug'rudan Usmonga o'tkazilishini hamma yilnomachilar ham tinch jarayon deb ta'riflamagan. 15-asrda yashagan Usmonli tarixchisi Mehmed Nesriyning "Jahonnoma" nomli yilnomasida oilaviy mojaro haqida hikoya qilinadi

. Nesriyning yozishicha, Ertug'rul vafotidan keyin qabila Usmonning yangi bek bo'lishini istaganlar bilan Ertug'rulning ukasi Dundarni Usmondan afzal ko'rganlar o'rtasida bo'lingan. "Usmonning qo'llab-quvvatlashi kuchli ekanini" anglagan Dundar jiyanining yetakchiligini tan olishga qaror qildi va amakisining raqobatini kechirdi.[2]

Biroq, aftidan, bu yarashuv faqat ko'rinish uchun edi. (Usmon taxtga kelib o'rnashib olgunicha amakisi Dundar bilan janglar qiladi.) Biroq, aftidan, bu yarashuv faqat ko'rinish uchun edi. Usmon Bilejikning Vizantiya komendantiga qarshi harakat qilmoqchi edi, lekin Dundar bunga qarshi chiqdi va Usmonga allaqachon yetarlicha dushmanlari borligini va raqiblar sonini oshirish xavfli ekanligini eslatdi. Usmon amakisining dalillariga e'tibor bermay, Dundarning so'zlarini rahbarning obro'siga putur yetkazish harakati deb baholadi. Amakisini kamon bilan otib o'ldirdi [3]. Ibn Kamol ham shunga o'xshash voqeani, lekin qisqacha: "Jamiyatga zarar yetkazishdan ko'ra, odamga zarar yetkazish afzal, degan Usmon... rahbar bo'lishga intilgan amakisi Dundarni otib tashladi"[4].

Tarixchi K.Kafadar Dundar himoya qilgan siyosat Ertug'rul siyosati ekanligiga e'tibor qaratdi. Usmon va uning amakisi o'rtasidagi to'qnashuv haqida eslatib o'tilgan barcha manbalar, u yoki bu tarzda, beylik rahbarlarining faoliyatidagi siyosiy yo'nalishning keskin o'zgarishini ko'rsatadi: Ertug'rul davrida beylik Vizantiyaliklar bilan tinch-totuv yashagan va Germiyan bilan munosabatlarda kuchli keskinliklarga ega bo'lgan va Usmon davrida, German qabilalari bilan kurash davom etayotgan bo'lsa-da, asosiy yo'nalish o'zgargan edi. Shu tariqa Usmon taxtni egallab davlatni idora qilishni boshladi. Usmonning siyosiy ziyrakligi va strategik o'sishi.[5]

Uspenskiy yozganidek, "Usmon mamlakati buzg'unchi emas edi. U shahar va qishloqlarni o'z hamrohlariga mulk qilib beradi, odamlarni qiynamadi soliqlarni kamaytiradi, xristianlikni hurmat qiladi. Uning patriarxal hukmronligi davrida Bitiniyalik dehqonlar Vizantiya amaldoridan afsuslanmadi; ko'p ma'lumotlarga ko'ra, mamlakat aholisi va boyligi tez ko'payib bordi" [6].

Beylik mavjud bo'lgan birinchi davrda u an'anaviy ko'chmanchi usulda boshqarilgan: boshqaruvda oilaning barcha a'zolari ishtirok etgan, ulardan biri kengash tomonidan saylangan oliy hukmdor sifatida e'tirof etilgan. Boshqa oila a'zolari deyarli mustaqil ravishda turli hududlarni boshqargan. Usmonli manbalari Usmonning buyrug'i bilan O'rxon Qorajahisorni boshqargan, Gunduz Alp yordam bergan, Hasan Alp Yarhisorni olgan, Turg'ut Alp Inegolga yuborilgan, Shayx Edebali Bilejikda soliq olgan . Usmon davrida tumorilar (xizmat muddati uchun beriladigan yer yordami) berish amaliyoti boshlandi. Usmon tangalar zarb qilgani haqida ma'lumotlar ham bor. Ikki xil tanga topilgan. Usmon kichik bo'lsa-da shaharlarni qo'lga kiritar ekan, jamiyatni tashkil etishning yangi shakllariga duch keldi. O'troq hayotga o'tish bilan boshqaruv institutlarini rivojlantirish zaruriyati paydo bo'ldi. Bunda unga qaynotasi Edebali, shuningdek, uning qo'mondonligi ostida bo'lgan o'qimishli odamlar, jumladan, bosib olingan shaharlar aholisi ham katta yordam bergan. Usmon davrida dastlabki soliq va yig'imlar o'rnatilib, masjidlariga imomlar tayinlangan. Usmon davrida qabila islom dinini qabul qilgan . Hududiy kengayish yo'nalishini to'g'ri belgilab, Usmon o'z avlodlari tomonidan qabul qilingan "muqaddas urush" tezislariidan foydalanishni boshladi. Uning sharofati bilan u ulamolarning yordamini oldi. U ahi (hunarmandlar va savdogarlar uyushmasi) tomonidan qo'llab-quvvatlandi, bu esa unga ma'muriy hududni Kichik Osiyo shaharlaridan ko'chirish imkonini berdi [7].

Usmon I, ayniqsa, o'z beyligida ma'muriy tizimlarni o'rnatish va takomillashtirishda o'ziga xos siyosiy mahorat ko'rsatdi. Uning hukmronligi Usmonlilar uchun burilish nuqtasi bo'ldi, chunki ular ko'chmanchi qabila tuzilishidan o'troq va uyushgan boshqaruv tizimiga o'tishni boshladilar. Bu o'zgarish ularga o'z hududlari ustidan nazoratni mustahkamlashga imkon berdi va kuchi tez o'sishi uchun poydevor qo'ydi. Doimiy aholi punktlarini ta'minlash orqali Usmon turli xil xalqlarni o'ziga jalb qila oldi va o'zining harbiy va siyosiy yetakchi sifatidagi mavqeini yanada mustahkamladi. Usmon beyligining Shimoliy Anadoluda, Vizantiya chegarasiga yaqin strategik joylashuvi ham uning muvaffaqiyatida katta rol o'ynadi. Xristian olamining chekkasida joylashgan bu yaqinlik nafaqat harbiy ustunlikni ta'minladi, balki Usmon va uning izdoshlarini kengayish imkoniyatlaridan to'liq foydalanishga majbur qildi. Zaiflashib borayotgan Vizantiya imperiyasi uning bosqinlari uchun ideal nishon edi, chunki Usmonlilar mintaqada o'z ta'sirini kengaytirishga intilishdi. Bundan tashqari, beylikning joylashuvi mo'g'ul bosqinlaridan hamda janubiy va janubi-g'arbiy Anadoludagi yirik turkman beyliklarining ta'siridan nisbatan izolyatsiya qilingan edi, bu esa Usmonga yirik, o'rnatilgan kuchlarning bevosita tahdidiga duch kelmasdan o'sishiga imkon berdi. Qolaversa, Usmonning asosiy savdo yo'llari, jumladan, Ipak yo'li bo'ylab joylashishi uning beyligiga ham strategik, ham iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan[8]. Ipak yo'li Vizantiya nazorati ostidagi g'arbni sharqdagi mo'g'ullar nazoratidagi hududlar bilan bog'lab, Usmon qo'shinlariga savdo-sotiq bilan shug'ullanish va uning kengayish harakatlarini yanada kuchaytirgan resurslarga ega

bo'lish imkonini berdi. Uning beyligi turkman dehqonlari, jangchilari va mo'g'ul istilolaridan qochgan darveshlar uchun ham mayoq bo'ldi.

Ko'chirilgan bu xalqlar diniy erkinlik yoki iqtisodiy imkoniyatlar uchun yangi yerlar qidirib, Usmonning safini mustahkamladilar va notinch zamonlarda barqarorlik va imkoniyatlar taqdim etgan lider sifatidagi mavqeini mustahkamladilar. Usmonning ilk hukmronligi davridagi eng ta'sirli munosabatlardan biri mahalliy darveshlar jamoasining hurmatli diniy rahbari Shayx Edebaliy bilan bo'lgan.

Usmon Edebalining qiziga uylanib, uning siyosiy va diniy aloqalarini yanada mustahkamladi. Keyinchalik Usmonli yozuvchilarning yozishicha, Usmon Edebalining qarorgohida bo'lganida tush ko'rganida, bu ikki kishi o'rtasida muhim rishta paydo bo'lgan, bu tush ilohiy bashorat sifatida talqin qilingan.

Tushda Edebalining ko'krigidan oy ko'tarilib, Usmonning ko'krigiga kirdi, uning ortidan kindikdan o'sib, tog'lar va soylarga soya solib turgan daraxt paydo bo'ldi. Tushda Edebalining ovozi: "Usmon, o'g'lim, tabriklayman, senga va zurriyotingga xudo saltanat mansabini nasib etdi, qizim Malhun esa senga xotining bo'lsin", dedi. Bu tush Usmonlilar tarixida Usmonning ilohiy marhamati va kelajakdagi hukmronligining qonuniyligini ko'rsatuvchi ramziy hikoyaga aylandi[9].

Xulosa o'rnida quyidagilarni aytish mumkin. Usmon G'oziyning boshqaruvi markazlashmagan, ammo har jihatdan kuchli qabila boshqaruvi asosida olib borilgan. U o'z yurishlari orqali Vizantiya hududlariga kirib bordi va u yerda ko'plab qal'alarni egalladi.

Ayniqsa, Bursaning fath qilinishi uning davrida muhim voqea bo'lib, bu shahar keyinchalik Usmonli davlatining ilk poytaxtiga aylangan. Usmon G'oziyning yurishlari faqat harbiy maqsadlarda emas, balki islom dini targ'iboti, g'oziylik va jihod g'oyalari asosida olib borilgan.

Bu jihatlar unga musulmon xalqlari orasida katta e'tibor va hurmat keltirgan. Uning siyosiy donoligi, dushman bilan mohirona muomala qilish qobiliyati, xalq bilan yaqin aloqada bo'lishi va adolatparvarligi natijasida turli turk qabilalari, shuningdek, ba'zi noislomiy jamoalar ham uning rahbarligini tan oldilar.

Usmon G'oziyning boshqaruvi davomida harbiy tizim shakllanib boradi, aholi o'rtasida muhofaza va soliq tizimi takomillashadi, shuningdek, diniy va siyosiy birlik mustahkamlanadi. Uning o'g'li O'rxon G'oziy tomonidan otasining ishlarini davom ettirilishi, Usmon G'oziyning davlat asoslarini nechog'lik mustahkam qo'yganligini ko'rsatadi.

Shubhasiz, u boshqargan davr keyingi Usmonli sultonlari uchun siyosiy, harbiy va ma'naviy poydevor bo'lib xizmat qilgan. Usmon G'oziyning boshqaruvi Usmonli imperiyasi tarixining eng muhim va asosiy davrlaridan biridir. Uning faoliyati nafaqat yangi davlat asoslarini yaratgan, balki bu davlatning barqarorligi, kuchi va buyukligiga xizmat qiluvchi tamoyillarni belgilab bergan.

U o'z davrining yetuk siyosatchisi, mohir sarkardasi va diniy yetakchisi sifatida tarixda chuqur iz qoldirgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1Тверитинова А.С. Фальсификация истории средневековой Турции в кемалистской историографии // Византийский временник. — М.: Издательство АН СССР, 1953. — Т. VII. — С. 9—31. — ISBN 5447574978.

2 Ocak Ahmet Yaşar[тип.]. Osmanli Devleti'nin kuruluşu: efsaneler ve gerçekler. — Kızılay: İmge Kitabevi, 2000. — S. 45. — 101 S. — ISBN 9755332944. Архивировано 9 июля 2021 года.

3 İmge Kitabevi, 2000. — S. 45. — 101 S. — ISBN 9755332944. Архивировано 9 июля 2021 года

4 Kafadar K. Osman Beg and his Uncle: Murder in the Family // Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Méléage. — Piscataway, NJ, 2011. — P. 157—164. — ISBN 9781463233723.

5 Kafadar K. Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State. — University of California Press, 1995. — 221 p. — ISBN 0520206002, 9780520206007. (англ.)

6 Kafadar K. Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State. — University of California Press, 1995. — 221 p. — ISBN 0520206002, 9780520206007. (англ.)

7 Аверьянов Ю. Хаджи Бекташ Вели и суфийское братство бекташийя. — М.: Издательский дом «Марджани», 2017. — 688 с. — (Bibliotheca Islamica). — ISBN 5040013779. — ISBN 9785040013777.

8 Дьячков С. В. История средневекового Востока: Конспект лекций. — Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2013. — 420 с.

9 [https:// books.google.co.uz](https://books.google.co.uz) Osman I Biography of the Founder of the Ottoman Dynasty By Kelly Mass